

Köle Ticaretinin Yasaklanmasına Dair 1890 Brüksel Konferansının Osmanlı Basınına Yansımaları

Özet

Atlantik köle ticareti her ne kadar Avrupa ülkeleri için büyük bir kara leke ise de 19. Yüzyılın sonlarında köleliği yasaklama çabaları takdire değen bir çabadır. Öncelikle İngiltere’de başlayan sivil toplum hareketleri zamanla kıtaya yayılmış ve Avrupa ülkelerinin siyasi olarak önem gösterdiği bir uluslararası mesele olmuştur. Bu çabanın belki de son halkası Fransız asıllı Cezayir Kardinali Lavigerie’nin İslam üzerinden kölelik karşıtı yoğun propagandası ve sonucunda yapılan Brüksel konferansıdır. Bu propagandanın muhatabı hem Halifeliğin temsilcisi olarak hem kölelik kurumunun devam ettiği bir ülke olarak hem de bir Avrupa Devleti olarak Osmanlı İmparatorluğudur. Bu makalede kısaca süreçten bahsedildikten sonra konunun Osmanlı Gazetelerine yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Brüksel Konferansı, Kardinal Lavigerie, Osmanlı Basını, İslam Karşıtlığı

Summary

Although the Atlantic slave trade was a great black mark for European countries, the efforts to outlaw slavery in the late 19th century are worthy of appreciation. The civil society movements, which first started in England, spread across the continent in time and became an international issue that European countries attached political importance to. Perhaps the last link in this endeavour was the intensive anti-slavery propaganda of the French-born Cardinal Lavigerie of Algeria through Islam and the Brussels conference held as a result. The addressee of this propaganda was the Ottoman Empire, both as the representative of the Caliphate, as a country where the institution of slavery continued, and as a European State. In this article, after briefly mentioning the process, the reflections of the issue on Ottoman newspapers will be analysed.

Key Words: Slavery, Brussels Conference, Cardinal Lavigerie, Ottoman Press, Anti-Islamism

Kölelik, özellikle Afrika'daki kölelik, çok katmanlı boyutları ve etki alanı olan, derinlemesine incelenmesi gereken bir olgudur. Bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda anlam taşıması sebebiyle konuya kısa bir giriş yapılması uygundur. Kölelik kavramı, temelde üç ayırım yapılarak incelenir; *menkul kölelik, yaşama ve rehinlik*. Yaşama, büyük çapta gerçekleşen kıtlık veya savaş gibi durumlarda insanların gönüllü olarak bir yere çalışma şartı sığınmasıdır. Rehinlik ise, bir borç karşılığı kendisinin ya da bir aile ferdinin çalışma şartıyla köleleştirilmesidir. Yaşama, olumsuz şartların iyileşmesi ile rehin ise borcun ödenmesi ile bağımsızlığına kavuşabilir. Menkul kölelikte ise, kişi bir mal olarak satın alındığı için duruma göre tamamen ya da kısmen kölenin bütün sosyal hayatı sahibine aittir.¹

Afrika araştırmacılarından Walter Rodney, kölelik kavramını açıklarken; sömürge öncesi dönemde zorunlu işçi kavramının mevcut olduğunu ancak gerçek manadaki kölelik kavramının Atlantik köle ticareti ile ortaya çıktığını savunur.² Buna karşılık John Fage ise, bereketli topraklara karşın işgücünün oldukça az olduğu kıtada, açığın kölelik ile kapatıldığını savunur.³

Buradaki temel ayırım, iki çalışmanın farklı bölgelerin farklı yönetim yapıları incelenerek yapılmış olmasından kaynaklanır. Bu sebeple Afrika gibi farklı yönetim yapılarının olduğu çok büyük bir alanda temel kurumları bir sabit olarak almak çalışmaları zorlaştırır. Öte yandan Avrupalı güçlerin kıtaya gelmesinden önce kölelik sisteminin yaygınlığı konusu, Afrika tarihçileri arasında ciddi bir tartışma konusudur. Köleliğin insanlık tarihine eş giden bir kurum olduğu düşünüldüğünde, kıta içinde sömürge öncesi dönemde de çeşitli durumlarla ortaya çıktığı kabul edilmelidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Afrikalı ve Arap tüccarların,

¹ Jürgen Osterhammel, *Dönüşen Dünya -Küresel 19. Yüzyıl Tarih-*,İstanbul, 2022, s. 991.

² Erik Gilbert, Jonathan Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika, Tarih Öncesinden Günümüze*, İstanbul,2016, s. 230.

³ Gilbert ve Reynolds, age, 231.

Doğu Afrika-Hint okyanusu ticaretinde köle ticaretinin önemi oldukça büyüktü.

Plantasyonların kurulmasına bağlı olarak gelişen Atlantik köle ticareti; Avrupalıların kıtaya gelmesi ve aynı şekilde Avrupalıların şeker ihtiyacını karşılamasını sağlamak amacıyla başlatılmıştır. Plantasyon sisteminin öncüleri, Kıbrıs'ta bu yapıyı kurmaya çalışan Haçlılardır.⁴ Yeni Gine, Hindistan ve Araplar üzerinden Ortadoğu'ya gelen şeker kamışı, Haçlılar tarafından Avrupa'ya aktarılmıştır. Şeker kamışı üretiminin hem maddi hem de iklime dayalı zorluklar yüzünden zorlanan Haçlılar, tesislerini Venediklilere devrettiler. Kıbrıs ve Batı Akdeniz'de yeni işletmeler kuran Venedikliler, köle ihtiyaçlarını Arap ve Slavlardan karşılıyorlardı.⁵ İstanbul'un fethinden sonra zorlaşan kuzeydeki köle ticareti ile Portekizlilerin Batı Afrika kıyılarındaki tecrübelerinin artmasına denk gelen bu dönem; şeker tesislerine gereken köle ihtiyacının kökenini değiştirmiştir.⁶ Batı Afrika adalarında tecrübe edilen şeker yetiştiriciliği, Amerika topraklarına taşınmış, işgücü olarak da hem iklime hem hastalıklara dayanıklı, üstelik bu tür üretimlere aşına olan Afrikalılar tercih edilmiştir. Böylelikle Afrika tarihinin çok acı bir dönemi olan Atlantik köle ticareti başlamış ve katlanarak devam etmiştir.⁷ Köleliğin kaldırılmasına yakın bir döneme kadar, bu kurum sahipleri tarafından çok verimli görülmüştür.⁸ Avrupa toplumlarının şeker ihtiyacı, özellikle sanayi devrimi ile işçilerin enerji ihtiyaçlarının artması ile patlama yaşamıştır.⁹

Ekonomi ve nüfus alanındaki çalışmalar, köle ticareti ile Afrika toplumlarının geri kalması üzerindeki bağlantıyı saptamaya amaçlar. Bu çalışmalarda, kölelik ve sömürgecilik üzerinde yapılan diğer çalışmalardaki gibi genel olarak iki farklı yaklaşım belirginleşir. Bunlardan birinde 500 yılda yaklaşık 11-15 milyon arası insanın köleleştirilerek anavatanlarından koparıldığı, bunların büyük çoğunluğunun bir daha geri gelemeyecek şekilde götürülmelerinin, o

⁴ Gilbert ve Reynolds, age, 234.

⁵ Gilbert ve Reynolds, age, 235.

⁶ Gilbert ve Reynolds, age, 237.

⁷ Gilbert ve Reynolds, age, 246.

⁸ Osterhammel, age, 994.

⁹ Gilbert ve Reynolds, age, 266. Konu hk. istaistik

dönemde hayati öneme sahip olan insanî işgücüne darbe vurduğu ve bunun da büyük bir fakirliğe sebep olduğu savunulur. Karşıt olarak nitelendirilebilecek olan diğer görüş ise, aynı dönemler içinde İngiltere'den yeni keşfedilen yerlere yapılan göçleri örnek göstererek, fakirliğin tek sebebinin kölelik olamayacağını savunur. Elbette burada İngiltere'den giden grupların bazılarının toplum tarafından dışlanan gruplar olsa bile buradan yapılan göçlerin “gönüllü” olarak nitelendirilmesi gerektiğini unutmamak gerekir.¹⁰

Kölelik sisteminin dönem içerisindeki önemini ya da kaldırılmasının zorluğunu göstermek için Amerika'da hür bırakılmış Afrikalı kölelerin ana kıtaya döndükten sonra bir şekilde köle ticareti ile alakalı olmaları örnek gösterilebilir. Bu noktada köle ticaretinin sadece Avrupalı tüccarlar tarafından yapılmıyor olmasını akıldan çıkarmamak lazımdır. Bu şekilde köle ticareti başka bir boyut kazanarak, kolonyal ideolojinin yerelde, yerel üzerinden yeniden üretilmesi ile güçlenmiş, kök salmıştır. Modern çağ kölelik eleştirileri dahilinde “Afrikalılık” kavramı ile Avrupa sömürgeciliğine karşı koymak da çok mantıklı değildir. O döneme bakıldığında, Afrika'da yaşayan toplumlarda bir “Afrikalılık” bilincinin olmayıp, her kabile ya da devletin, özellikle ekonomik ve tarihsel açıdan, kendi çıkarları doğrultusunda, davranış sergilediklerini söylemek daha doğrudur. “Afrikalılık” ve kölelik kavramını, erken Afrika-Avrupa ilişkilerinde üst-alt ırk ilişkisi olmadan, bir ticaret ilişkisi olarak değerlendirmek gerekir. Kölelik kavramının var olduğu kıtada, ilk günahın Avrupalılarda olduğunu savunmak eksik olmakla beraber, bu ticaretin ve buna bağlı olarak kıtada gelişen ateşli silah ticaretinin Avrupalı devletler tarafından yönetildiği ve kıtanın kaderini etkilediği yadsınamaz bir gerçektir.¹¹ Yeni emperyalizme geçiş sürecince misyoner eğitimi almış olanlar ve özgürleşmiş köleler az sayıda da olsalar Pan-Afrikacılık hakkında konuşmaya başlamışlardı. Bu elbette bir ulus ve sonrasında ırk bilincini ortaya koymamıştı ama bir başlangıç olarak görülmeliydi.¹² Adrian Hastings'ten alıntı yapan Bayly İncil'in

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Gilbert ve Reynolds, age, 268.

¹¹ Gilbert ve Reynolds, age, 295.

¹² Christopher Alan Bayly, *Modern Dünyanın Doğuşu, Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*, İstanbul, 2014,287.

benimsenmesinin yerel bir vatanseverlik oluşturduğunu söyler.¹³ Bu vatanseverlik; yüzyıllarca yakın bir ilişki içinde olan toprakların yönetim kolaylığı için Avrupalıların kolonilere yönelik politikalar doğrultusunda ayrılması ile daha da öne çıkan bir olgu haline geldi. Ticaret veya tarım ile kurumsallaşan topluluklar ile kabileler arasındaki fark bu şekilde daha da açıldı. Bayly bu noktada yurtseverlikten milliyetçiliğe geçişin ve milliyetçilik emperyalizm ilişkisinin sebep sonuçtan öte beraber büyüdüğünü öne sürer. Sömürgecilik derinleştikçe sömüren ve sömürülen taraflarda milliyetçilikte artmaktaydı.¹⁴

1803'de Danimarka'nın köle ticareti yasağını dört yıl sonra Birleşik Devletler ve İngiltere, -ki İngiltere ana karasında kölelik kurumu 1772 yılından beri yasaktı-, takip etmiştir.¹⁵ Bayly bu konuda verdiği istatistikler ile köleliğin kaldırılması ile zirve yaptığı zamanın neredeyse ortak olduğunu ve yasaklamalara rağmen etkilerinin bir şekilde devam ettiğini belirtmiştir.¹⁶ XIX. yüzyılın ilk dönemleri, İngiltere için bu yasağı kabul ettirme çabaları ile geçmiştir. İngiltere'nin zamanın en güçlü donanmasına sahip devleti olduğu düşünülürse, bu konuda gerçekten iddialı olduğu anlaşılır. Ancak Atlantik köle ticareti için İspanyol ve Portekizli tüccarlar, Asya ticareti içinse kıtadaki Arap tüccarlar farklı yöntemlerle bu ticareti devam ettirmişlerdir.¹⁷ XVIII. yüzyıl itibariyle kolonilerde köle emeği ve plantasyonlara dayalı ekonomiyi destekleyen İngiltere, ana topraklarında ise ücretli emek ve sanayiye ağırlık vermişti.¹⁸ Ücretli emek kavramı ise o dönemde bile yeni kölelik olarak nitelendiriliyordu. Güneydoğu Asya'da ve Afrika'da çalışan Hintli ve Malay gruplar özgür olmalarına rağmen borçları yüzünden kölelik benzeri bir hayat yaşıyorlardı.¹⁹ Alman İmparatorluğu da kendi sömürgelerinde bu yasağı uygulamaya başladığında, Arap ve Hint

¹³ Bayly, age, 288.

¹⁴ Bayly, age, 295 ve 302.

¹⁵ Gilbert ve Reynolds, age, 270.

¹⁶ Bayly, age, 526.

¹⁷ Bayly, age, 526.

¹⁸ Jane Burbank ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, İstanbul, 2018, s. 304.

¹⁹ Bayly, age, 532. Osterhammel, age, 994.

kökenli Müslüman tebaaları ile ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu sıkıntılar ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak işlenecektir.

İngilizler köleliği yasaklama çabalarını, Hind-Afrika hattında da uygulamaya çalışmışlardır. Bölgede yeterli kuvvetleri olmadığı için ancak Umman Sultanlığı ile anlaşarak kölelerin Hindistan'a gönderilmelerini engelleyebilmişlerdir. Umman Sultanlığı'nın, İngiltere İmparatorluğu tarafından baskılanmasıyla, sultanlık yüksek kârlı iki ticari ürün olan fildişi ve karanfil baharatı ile kölelik alanını sabit tutmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Bû Said Hanedanı, kendi topraklarındaki yükselen orta sınıfın lüks ihtiyacı haline gelmiş olan fildişi ile Güneydoğu Asya'dan ithal ederek yetiştirmeye başladıkları karanfil baharatını İngilizlere sunarak, köle ihtiyacını meşrulaştırma yoluna gitmiştir.²⁰ Fildişi ticareti, Sevahili ve Arap-Hind topluluklarının, daha da içeriye girerek Kongo havzasına doğru yerleşmelerini ve bu şekilde de ihtiyaca yönelik üretimde bulunmalarını sağlamıştır.²¹ Daha çok fildişine erişim isteği, merkezi Afrika'nın ticari ve kolonyal güçlerce 'keşfine' ön ayak olan önemli sebeplerdendir.

İngiliz İmparatorluğu'nun Umman Sultanı'nı bu konuda zora sokacak farklı enstrümanları da mevcuttu. Doğu Hindistan Şirketi'nin temsilcisi Atkins Hamerton, Umman Sultanlığı'nın topraklarında yaşayan Hindistan kökenli insanların temsilcisi olduğunu -gayr-i meşru bir şekilde - ilan etmiş ve köle ticaretinin yasaklanmış olması dolayısıyla tüccarların köleye ihtiyaç duyulan karanfil üretiminden, fildişi ticaretine kaymalarına sebep olmuştur.²² İngiliz İmparatorluğu, kaçak köle ticareti ve alternatif yolların çokluğundan dolayı beklediğinden daha uzun bir süre köle ticaretine engel olamasa da bunu, Zengibar'da manda yapısı kurmak için bahane olarak kullanmıştır.²³

Saint-Esprit'te (bugün Bayonne'un bir parçası) 31 Ekim 1825'te doğan Charles-Martial Allemand-Lavigerie, rahip olma arzusunu erken yaşlarda ortaya koymuştur.

²⁰ Gilbert ve Reynolds, age, 358 ve 360.

²¹ Gilbert ve Reynolds, age, 361.

²² Gilbert ve Reynolds, age, 365.

²³ Gilbert ve Reynolds, age, 368.

Paris'te Saint Sulpice'de papazlık eğitimini tamamladıktan sonra 1849 yılında papaz olarak atanmıştır. École des Carmes'de edebiyat (1850) ve Sorbonne'da teoloji (1853) doktoraları almaya devam etti ve bunlara daha sonra Utriusque Juris (1861) Roma doktorasını da ekleyecekti. Lavigerie 1854'ten 1859'a kadar Sorbonne'da Kilise tarihi dersleri verdi. 1856'da Levant'taki Katolik okullarını destekleyen bir Fransız kuruluşu olan Œuvre des Écoles d'Orient'in ilk müdürü oldu ve bu sıfatla 1860'ın sonlarında Dürziler tarafından gerçekleştirilen bir katliamın ardından Marunilere yardım götürmek için Lübnan ve Suriye'yi ziyaret etti. Bu onun İslam dünyası ve Doğu Hıristiyanlığı ile ilgili ilk doğrudan deneyimiydi. Avrupa'ya döndükten kısa bir süre sonra Lavigerie, 1861'in sonlarında Roma Rota Mahkemesi'ne Fransız denetçi (yargıç) olarak atandı. İki yıl sonra Fransa'nın en genç piskoposu olarak Nancy'de göreve başladı ve burada bir yönetici olarak kapasitesini kanıtladı. 1866 yılının sonlarında, kısa bir süre önce başpiskoposluğa yükseltilen Cezayir'in başına geçmesi için yapılan daveti kabul etti.

Lavigerie Cezayir'i tüm Afrika'nın müjdelenmesine açılan bir kapı olarak görüyordu. Mayıs 1867'de Cezayir'e varışından kısa bir süre sonra, bir kıtlık sonrasında Müslüman yetimler lehine yaptığı faaliyetler onu Fransız askeri yönetimiyle karşı karşıya getirdi. Yetimlere bakacak personele duyulan ihtiyaç, Afrika'nın müjdelenmesi için dini tarikatlar kurma planlarını hızlandırdı. Pius IX 1868'de Lavigerie'yi yeni oluşturulan Sahra ve (Fransız) Sudan Apostolik Valiliği ile görevlendirdi. Aynı yıl Afrika Misyonerleri Cemiyeti'ni (benimsedikleri beyaz yerel kıyafetten dolayı halk arasında Beyaz Babalar olarak bilinir) ve bir yıl sonra da Afrika Meryem Ana Misyoner Rahibeleri'ni kurdu5. Lavigerie, Kuzey Afrika'nın kadim kilisesini yeniden canlandırmanın yanı sıra, Apostolik Misyoner olarak atanmasını da sağlamıştır.

1874'te Ekvatorial Afrika Delegatesi oldu. Misyonerlerini derhal kıtanın kalbine gönderdi.

Yıllar geçtikçe Lavigerie daha önceki Gallikan sempatisini terk etti. Katolikler arasında Roma ile birliğin önemine giderek daha fazla ikna olarak, Birinci Vatikan Konsili'nde (1869-70) papalığın yanılmazlığının ilan edilmesine karşı çıkmak için hiçbir neden görmedi. Yirmi yıl sonra, Fransız Katolikleri Üçüncü Cumhuriyet'e destek vermeye yönlendirerek Leo XIII'ün politikasının ilerletilmesinde öncü bir rol oynayacaktı. Aynı

Papa, Lavigerie'yi 1881'de Tunus Apostolik Vekilliği'nin yöneticisi olarak atamış, 1882'de kendisine kardinallığı vermiş ve 1884'te yeni restore edilen Kartaca'nın başpiskoposu yapmış, ancak istisnai olarak Cezayir'deki görevine devam etmesine izin vermişti. Lavigerie hayatının son yıllarını Avrupa'nın başkentlerinde kölelik karşıtı hareketi destekleyerek geçirdi ve burada yaptığı konuşmalar geniş kitleleri etkiledi. Cezayir'in bir banliyösü olan Saint-Eugène'de (bugün Bologhine) 26 Kasım 1892'de öldü.

Afrika'da esaretin men'i hakkında Fransalı kardinal lavigerie لاويزمرى tarafından ahiren irad olunan nutuklar İngiltere'ye fevkalade tesir etmiştir.²⁴

Mumaileyh kardinal ile İngiltereli kardinal maning tarafınan sarf olunan mesai sayesinde esaretin men'i için icra olunacak tedabire sarf olunmak üzere mebalığı külliye cem ve kendilerine tesellüm edilmiştir. Bu münasebetler Fransa ile İngiltere arasında asarı gösterilen itilaf'ı efkdarda doğrusu ehemmiyetli telakki olacak mevaddandır.

Afrika'da esir ticaretinin men'i için yüz kişiden mürekkeb bir fırka-i ferih tertibi maksadıyla bir zamandan beri Fransalı kardinal lavizmeri tarafından nutuklar irad ve gazetelerde makaleler neşri suretiyle ikdam edildiği malum olup bu madde hakkında müzakerat icrası için brüksel'de devletler murahhaslarından mürekkeb bir konferans akdi de arzu edilmekte olduğunu gazeteler yazıyor.

Esir ticaretinin men'i esasen bilcümle devletler tarafından kabul etmiş olduğu ve afrika'da bir takım biçareleri esir etmek üzere tacirler tarafından reva görülen muamelatın devair-i mukaddese-i diniye ve evamir-i mansusa-i şeriyeye külliyyen mügayır olduğu vareste-i tarif ve izaf bulunmuş ise milyonlarca ahali arasında cari olan bir muamelenin temettü için ancak yüz kişiden mürekkeb bir fıkra-i seferiye tertibi bütün bütün müteessir bir tedbir-i gayri müttelik olduğu ve husulü maksad-ı kat temin edemeyeceği vareste-i tarif ve izahdır.

²⁴ Saadet 11.08.1888

Afrika ahalsinin ahval-i mahsusasına göre Hristiyan rahaini tarafından tertib edilen bir fırka-ı seferiyenin faydadan ziyade zararı mucib olacağı ve ahali-i mahalliyeye su-i tesir hasıl edebileceği kata mahalli tereddüd olamayacaklarından kardinal lavigeri nin bu meselede esir ticaretinin meninden başka bir arzusu olmadığı halde buna zemine-i kadimenin sulbiyun? seferlerine meşahir hal vermek istememesi lazım gelir idi.

Afrika'da olan kabail-i akvamı esir ticaretinden sarf-ı nazar ettirmek için medeniyet-i mukaddese-i islamiyenin oralarca neşr ve ilanı lazım geleceği ve bu halde ahval-i müessife- merveden mahali tereddüd olamaz.

Kardinal Lavigerie esir ticaretinin men'i için afrikaya yüz kişiden mürekkeb bir fırka-i seferiye gönderilmesi tavsiye etmekden ise afrika ahalsinin kendi dinleri dairesinde temeddüd etmeleri esbabının istihsaline çalışmış olsa da husulü maksada cedd-i hizmet etmiş olurdu. Avrupa devletlerinden bahsinin ticaret bahanesiyle (Kongo) gibi afrika memleketinde bir takım teşebbüsatta bulduklarını görerek medeniyet namı altında yeni bir müteşebbis istihzar etmek istemekte olan kardinal (lavigerie) nin esir ticaretinin men'i için tertib edeceği köleli? Konferansına ? sarf olunacak yarmayla? Yukarıda beyan ettiğimiz icrasına niyet edilmiş olsa istihsal olunuyor idi.

Kardinal lavigerie medeniyete hizmet etmek edebileceği halde avrupaca yapılacağını olup ezcümle nasraniyye etmekte olunması ve ikaz talikde edeb ve ahalinin düçar hal olduğunu nazar bu hususlara masraf himmet edebileceklerdi.

Başka sayfa afrika'da esir ticaretinin men'i için devletler murahhaslarından mürekkeb olarak brüksel'de teşekkül edecek konferansın bahri riayaseti papa hazretlerine ihale edilmlesi için brüksel'de mukim papa vekili monsiyör frata nin kardinal lavigeri ile beraber bazı teşebbüsatda bulunuşu mervidir.

Eğer bu teşebbüsat neticesis olur ise papa hazretleri konferansa vekil-i mahsus gönderecekmiş²⁵

²⁵ Saadet 1126 11.09.1888

Kardinal Lavigeri üsara ticareti

fransa kardinal lavigerinin afrikada esaretin meni maksadiyle vuku bulan teşebbüsâtı hakkında geçende neşr ettiğimiz bir icmalde mumailayhin afrikada esaret müessesesine fervan ve satanın bir hal vermek istediğini beyan olunmuş idi

fransa muharririnden mösyö bigot nam zat bu kere resbuplik Fransız gazetesinde bir makale-i mühimme neşr edip kardinal lavigerie nin alemleri islam aleyhine gösterdiği hususi şiddetten tekbih eylemiştir.²⁶

Kardinal de lavigerie

Üserayı zenciye ticareti aleyhinde kardinal lavegeri namına neşr edilen bir mektup din-i islaminin müevviç-i esaret olduğuna dair bir takım azuyeti muhtevi olmasından dolayı lüzumu vehicle red ve tezkib olunuyordu.

17 eylül 1888 tarihiyle kardinalin republik Fransız gazetesine derç ettirdiği bir makale-i cevabiyede mektubu merdunun kendi tarafından yazılmış olmadığını temin edecek ve gerçekten hazi olduğu sifata münasib denilecek bir hissi ihtiram ile ilan beraat eylemiştir.²⁷

Roma 27 k.evvel kardinal lavigeri papa hazretlerinin afrika'da üserayı zenciye ticaretini meni salih tedabirinin müzakere ve ittihazı zımında mıhtelif bir kongre akdini devletlere teklif etmek arzusunda asla bulunmadığını beyan etmiştir.²⁸

Brüksel 23 mart nor (nun vav re) gazetesi Almanların afrika-şarkide ihraz ettikleri vaz u mevkiden bahs ettiği sırada mükülatı hazıra alman kumpanyasının hatalarının neticesi olduğundan mezkur kumpanyanın yeniden iade-i nüfuza muvaffak olmasına pek de ihtimal verilmeyeceğini ityan etmiştir.

Yüzbaşı wissmann tertib ettiği heyeti keşşafe meselenin zamanı zuhurunda tertib edilmiş olsa idi ahal-i mahalliyeyi kotkutmağa ve

²⁶ Saadet 24.09.1888 18.01.1306

²⁷ Mürüvvet 27.09.1888 21.01.1306

²⁸ Mürüvvet 1.1.1889 28.04.1306

zengibar hakimini açıktan açığa almanları iltizam eylemğe mecbur edebilir idi

Halbuki şimdi müdahalenin güç ve gayrikafi olduğundan alman memurlarının tesadüf eyledikleri müşkülâtın tezayüdünü ve bütün zengibarda bulunan Avrupalılarında zararda olmasına bais olacaktır. Prens bismark afrikada iltizam ettiği mesleğin güya esir ticaretinin meni arzuasına müsted olduğunu ilan eylemiş ise de yüzbaşı wissmann tahtı riyasetinde gönderilen heyeti keşşafenin bu noktai nazarda hiçbir faydası olmayacaktır.²⁹

Nam ressam meşhurun eseri oluğ kardinal lavigeri nin kırmızı roba keşiş ve oturmakta bulunmuş olduğu musavver olan levha mahirane resim olunmuştur.³⁰

Kardinal lavigeri hayati derecede de hastadır.³¹

Esaret hakkındaki konferans bugün hariciye riyaseti altında olduğu halde içtima etmiştir.³²

ajans oryantal 19 teşrin-i sani üseray-ı zeciye ticaretin men'i için icra olunacak tedbiler kararlaştırmak üzere teşekkül eden kongrenin birinci içtima'ında kongreye iştirak eden devletlerin murahasaları bir takım dermeyen eylemişlerdir.³³

Belçikada men-i esaret için kongre düzenlenmiştir.³⁴

Öncelikle esir durumlarından kurtulmalarını ardından afrika kıtası içindeki nakil ve ihraçlarını engellemek müzakerelerini yapacaklar. Esir

²⁹ Saadet 28.03.1889 26.07.1306h

³⁰ Mürüvvet 06.06.1889 07.10.1306

³¹ Mürüvvet 05. 08.1889 08.12.1306

³² Tercümanı hakikat 20.11.1889 26.03.1307

³³ Saadet no 1494 21-11-1899 27-03-1307 h

³⁴ Mecmua-i fûnun askeri no 208 28.11.1889 04.04.1307

durumdan kurtulmanın önemli bir konu olduğu için konu hakkında bir komisyon kurulmuş ve alınacak tedbirleri tartışacaktır.³⁵

Köle ticaretini men için “insanietkarane” bir amaçla toplanan konferansın arazi yüzünden iki ülke arasında sorun oluşturmuştur. İngilizler batı afrikadaki topraklarının bir kısmının Portekizler tarafından sahiplenilmesini protesto etmiş, İngiliz basını Portekizleri köle tüccarları olarak suçlamışlardır.³⁶

Kongre her ne kadar insaniyete hizmet için toplansa da katılan her devlet kendi çıkarını düşündüğünden sonucun ne kadar insaniyet için olacağı şüphelidir. Avrupa devletlerinin köleliği kaldırması şöyle dursun Amerika yerlilerine yaptıkları zulüm ve Amerikaya Afrikadan büyük zulümler ile götördükleri malum iken bu konuda İslam’a saldırmaları tarihi gerçeklere uymayan bir durumdur. İslamın şereflendirdiği ülkemizde kölelere çok iyi davranılmakla beraber ilerleme engeli olarak kölelik kurumunun kaldırılması uzun yıllardır konuşulan bir konu olup 97 senesinden beri yapılan kanun ve düzenlemeler ile konu sıkı bir takip ile engellenmektedir. Brükseldeki kongrenin ne karar alacağı belli değil hatta tartışmalar bile meçhulken hükümetin kendi başına köleliği yasaklaması çok önemlidir. (Avrupada daha önce? Yazar neyi amaçlıyor) devletimizin değil geri de olduğunu bazı Avrupa ülkelerinden bile daha ileride olduğunu görmek gerekmekte ve (Avrupa ülkelerinden yaptırımı istemeyiz) tam okuyamadım

İngiltere ve Portekiz durumunu önceden aktarmış idik bazı Avr. Gazetelerinin Alm. İmp. Hüküm belirttiğini söylese de bu teyit edilmemiştir. Alm. İmp. Hüküm vermesi Avr. Siyaseti için önemli ve güzel bir gelişmedir. Kendisinin göstereceği hakkaniyetli hakemlikte diğer Avr. Ülkelerinin uyması önemli ve düşmanlık beslememesi önemlidir.³⁷

³⁵ Sabah 30.11.1889 06.04.1307

³⁶ Sabah 96 04.12.1889 10.04.1307

³⁷ Sabah no 122 30.12.1889 07.05.1307

Ajans oryantal alman Portekiz ve iran elçileri gelmediği için kongre başlayamadı.³⁸

Men-i esaret kongresi daha önce ertelenen kongre dört günlük oturumu ile afrikadaki kervanlarda alınıp satılan zencilerin durumları konuşulmuştur. Belçika Gazeteden alıntı³⁹

İng kraliçesinin kongreyi ilgiye izlemesi⁴⁰

Son toplantıya katılan rus delegeler fra ve İngiliz delegelerin sunduğu benzer bir lahiya sunmuş ve eyleme geçilmesi kararı alınmıştır.⁴¹

İtlakları serbest bırakma

Üserayı zenciye ticaretinin meni hakkında imha-i tedbiler eylemek üzere bir müddetten artık brüksel şehrinde toplanan iran ve zengibara ithaline hakkında tartışıyorlar. Belçikada yayınlanan **** gazetesi kongrenin uzadığını bazı konular hakkında bilgi vermiştir. Köle ticaretinin ithalini yasaklayan kanunun onaylanmış sahiplerinden köleler alınıp özgürleştirilmesi hakkındaki kanunun iyileştirilmesine karar verilmiştir. Önceden alınan kölelerin zorla özgürleştirilmesine ticaretin yasaklanması ve özgürleştirilmenin biran önce başlanmasına karar verilmiştir. İrana bu konuda baskı kurulmasına, Osmanlıda ithalin zaten yasak olduğu ve bu konuda verilen karara kesinlikle itiraz edilmeyip kararın Osmanlı topraklarında da tamamen uygulanacağı belirtilmiştir.

⁴²

³⁸ Mürüvvet no 471 25.01.1890 03.06.1307h

³⁹ Mürüvvet no 485 10.02.1890 19.06.1307h

⁴⁰ Sabah 167 12.02.1890 22.06.1307

⁴¹ Mürüvvet 23.02.1890 03.07.1307h

⁴² Sabah no 192 10-03-1890 18-07-1307h

Men'i esaret kongresi

Geçenlerde paris cemiyetinde inikad etmiş olan men'i esaret kongresi hazır olabilenler için bir ıyd-i mert sureti almıştır. Hemcinnetin temin ve muhafaza-i hürriyeti gibi ali bir maksadı insaniyetsiperane ile oraya müctemi olan zevat ümidlerinin hayyiz husule gelebileceğine kanaat etmişlerdir.

Fakat hazirun hasbiyle medduviyetinden bir çokları yer bulamamışlardır. Fransanın sabiken valparmozo (valparaiso?) sefiri mösyö en evvel söze başlayarak esir ticaratini men'i için en müessir ve en seri bir tedbir olmak üzere cezayirde vaki meckiinden timbuktu ya doğru bir şimendifer hattı inşası ve bu hattan yirmiüçüncü arz derecesi hizasında diğer bir daha hat ifraz olunarak (çad) gölüne olması lüzumunu beyanıyla böyle olduğu takdirde daima kıta ederek gerek ve gerek trablusa esir götüren kabilelerin o güne tekabül mürur bir sedahetin çekilmiş olduğunu murad etmişlerdir.

Kongrenin reisi bulunan kardinal lavigari bu nutkun hitamında gelip sandalı riyasete olan romadan kendisine gönderilmiş olup papanın müzahararı maneviye ve kongre hakkındaki niyeti hayriyesinin tamamıyetinden ibaret bulunan bir telgrafnameyi kiraat ve Fransızcaya tercüme etmiştir.

Bundan sonra reis-i mumailayhin talebi üzerine misyoner misyonerler ve kongrede hazır bulunan zengibarla afrikada uganda nehri sahillerinde çekdikleri mihan ve meşakati hikaye eylediği sırada din-i kabul etmiş olan ondört zenciden ikisini riyaset kürsünün yanına ismed ederk bunlardan birisinin bedre? Gözü önünde hayanın yüzüldüğünü ve diğerinin kulakları kesildiğini beyan etmiş bunun üzerine kardinal lavigarei kalkıp kemali heyacan ile iki zenciye deraguş etmiştir.

O zaman marki dö vogane kongrenin suret-i mütercimesi atide münderiç mukerrarı kiraat eylemiştir:

1 kongre düveli muazzamiyeye karşı hissiyatı halisane arz ve henüz icra edilmemiş olan bazı şeraitin bile imhal icra edilmesi arzusunu beyan eder.

2 ticareti esiranın mütaine iştirak edenler bir maksadı umuminin hasılı emrinde müttetik komitelere intisam edeceklerdir.

3 kongrenin itimadı ve hususyla misyonerlerin afrikada zencileri kazanmak için gösterecekleri

4- milli komiteler ahvel ve vekayin icabına göre hayra iştirak edenlere gayret ve ve fedakari ve rızasıyla muavenet etmek isteyenleri etmekle mükellefdirler.

5- kongre, cemiyeti insaniye denilen nisabı hürriyetden mahrum olan evladlarını himaye etmeye deruhte ve bu yolda vaki olacak ilk masrafı tediye etmiş olan papa hazretlerinin bundan böylece men'i esaret emri müburuna masraf olunmak üzere her ne ianeyi nakdiye cem ve ita bulunmalarını temenni eyler.

6-kongre bu yolda sarf-ı mesai edeceklerin her cihetle hür olmaları ve emir edeceklerin hiçbir guna suiistimal mesağ verilmemesi ve siyahların hürriyeti kamilen ve şediden muhafaza olunması istikmalini talep eyler.

7- kongre afrikada Müslümanlardan bazı tarikatların tekessürü halinde terakkiyatı medeniyye için muhakkak olan tehlikelere ve düveli muazzamanın nazarı dikkatini celb eder.

8- her milli kavmiyetten evkatı muayyenede esaret aleyhinde bir layiha neşr etmek muvaffıkı maslahatdır.

9-Kongre esaret ilgasına dair ammeye mahsus olmak üzere en güzel bir kitap telifine muvaffak olana mükafat yirmi bin frank tahsis etmiş olan zatı murumunda arzı müntesadarı ile her milli komitenin kendi milleti muharrirleri tarafından gönderilecek kitap müsveddelerini tedkik ve hangilerini mevudu mükafat ahza elyak ise işar eylesesini ve fransa cemiyeti ilmiyesiyle birleşerek mükafatın itası için bir meclis intihab teşkil eylemek üzere her birinin birer mebus göndermelerini kararlaştırmış olduğunu beyan eder.

10- Kongre misyonerlere imdad için gönderilecek nukud ve eşyanın gümrük resminden muaf tutulmasını arzu eder.

11-kongre milli komiteler mebuslarının yeniden ictimai ve teati eftar etmelerinde fevaidi külliye müşahade ettiğinden iki seneye kadar yeni bir meni esaret kongresi daha inikada lüzumunu devam eyler.

İşbu mukareratın kiraati esasında gerek kongre reisi kardinal lavigerie gerek sairleri bir bab bulunmuşlardır.

Kıraatin hitamında İngiltere meni esaret komitesinin reisi mösyö (alan) kardinal lavigeri nin vaki olan teşebbüsâtı mütekaddimesinden dolayı namına kelimatı taliye ile beyanı şükran eylemişlerdir:

“kardinal lavigeri hazretlerinin dünyanın en kıdemli men-i esaret kongresi?” ünvanı şeref telkip eyledikleri bir cemiyetin vekili resmi sıfatıyla her türlü ameli rikayetkarane milliyeden vareste olarak dünya

yüzünde insan saydından münhasıl feaatleri ve anların neticesi olan esareti ihmal eylemeğe salih tedabiri müzakere eylemek üzere cümlemizin şu paris şehrinde bir olan zatül kadre borçlu olduğumuz teşekküratı hulus-i kalb ile ifaya hazirunu davet ederim”

“işte cümlemizin arzusu bu merkezdedir.” Kardinal lavigerie bu nutuktan ziyadesiyle müteessir olarak Londra men’i esaret cemiyetinin mebusuyla musafaha eylemiş ve esaretin meni hakkında en iyi bir eser yazan muharrire yirmi bin frank mükafat ita edileceğini bildirmiştir.

Bunun üzerine mumaileyh cemiyet papa namına takdis ederek kongrenin müzakeratını hitam bulunduğunu ve iki sene sonra yeniden inikad eyleyeceğini ifade etmiştir.

Akşamını bil cümle mebuslara bir ziyafet keşide etmiştir.⁴³

Cezayir donanması amiral dopra ile filo erkan-ı harbi şarkiyeye olarak kardinal lavigari tarafından bugün bir ziyafet keşide kılınmıştır. Esna-i ziyafetde kardinal lavigari bir nutuk irad etmiş ve azimetde dahi mızıkasının marsiz nam şarkısını çaldırmıştır.⁴⁴

Ajans oryantal gerek okunamadı esir ticaretinin meni için brüksel konferansının kaleme? Aldığı bugünkü meclisi mebusanda mevki tezekküre konulmuştur. Meclisi ekseriyeye buna açıktan açığa tariz eyliyorlar.⁴⁵

⁴³ Tercüman-ı Hakikat 03-10-1890 12-02-1308

⁴⁴ Mürüvvet 16.11.1890 03.04.1308

⁴⁵ Tercümanı hakikat 26.06.1891 11.11.1308 ????

Kaynakça

Christopher Alan Bayly, *Modern Dünyanın Doğuşu, Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*, İstanbul, 2014,287.

Erik Gilbert, Jonathan Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika, Tarih Öncesinden Günümüze*, İstanbul,2016,

Jane Burbank ve Frederick Cooper, *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, İstanbul, 2018, s. 304.

Jürgen Osterhammel, *Dönüşen Dünya -Küresel 19. Yüzyıl Tarih-*,İstanbul, 2022, s. 991.

Mecmua-i fünün askeri no 208 28.11.1889 04.04.1307

Mürüvvet 01.01.1889 28.04.1306

Mürüvvet 06.06.1889 07.10.1306

Mürüvvet 05.08.1889 08.12.1306

Mürüvvet 23.02.1890 03.07.1307h

Mürüvvet 16.11.1890 03.04.1308

Mürüvvet 27.09.1888 21.01.1306

Mürüvvet no 471 25.01.1890 03.06.1307h

Mürüvvet no 485 10.02.1890 19.06.1307h

Saadet 11.08.1888

Saadet 1126 11.09.1888

Saadet 24.09.1888 18.01.1306

Saadet 28.03.1889 26.07.1306h

Saadet no 1494 21-11-1899 27-03-1307 h

Sabah 167 12.02.1890 22.06.1307

Sabah 30.11.1889 06.04.1307

Sabah 96 04.12.1889 10.04.1307

Sabah no 122 30.12.1889 07.05.1307

Sabah no 192 10-03-1890 18-07-1307h

Tercüman-ı Hakikat 03-10-1890 12-02-1308

Tercümanı hakikat 20.11.1889 26.03.1307

Tercümanı hakikat 26.06.1891 11.11.1308 ????